

Auguste Comte filozófiájának hatása Pauler Ákos pedagógiai nézeteire

Auguste Comte filozófiája jól ismert Kelet-Európában, elsősorban Magyarországon. Sok követője volt az irányzatnak az első világháborúig. Egyik pedagógus követője, Pauler Ákos (1876–1933) ugyanakkor kritizálta a filozófiáját. Nagypapa, Pauler Tivadar oktatási miniszter – báró Eötvös Józsefet követte ezen a poszton – megvalósította oktatási reformját, amely 1868-ban kezdődött. Pauler Ákos édesapja, Pauler Gyula, a híres pozitivistákadémikus, a Magyar Nemzeti Levéltárat alapította, ugyancsak Comte követője volt. Pauler Ákos nemcsak otthoni környezetben találkozott a comte-i eszmékkal, hanem budapesti egyetemi tanulmányai során Medveczky Frigyes és Bernát Alexander óráin is.

A pozitivizmus Európában már 1871 után elveszti mintegy félszázados hegemóniáját, Magyarországon viszont a pozitivizmus több hullámban érkező recepciója egészen a világháború végéig elhúzódik. Ennek a megállapításnak szép példáját mutatja Pauler Ákosnak (1876–1933), a huszadik század elejének legjelentősebb magyar filozófusának a pályája. Komoly hagyományokra visszatekintő tudós-politikus család leszármazottjaként budapesti doktorátust követően két esztendő lipcsei és párizsi tanulmányúton töltött, majd rövid pozsonyi és kolozsvári kitérő után a budapesti egyetem rendes professzora volt. 1920-ban a Filozófiai Társaság elnökévé választották. Az Országos Közoktatási Tanács elnöki tisztét 1921–1925 között töltötte be. Vizsgálódásaiban különös figyelmet szentelt a logikának, de munkássága a filozófia minden ágára kiterjedt. Pedagógiájában a humanisztikus műveltség híve, amely vélhetően Auguste Comte hatásának köszönhető. Ezt a tagadhatatlan szellemi muníciót pedagógiai nézetei is tartalmazzák.

Pauler Ákos egyetemi filozófiai előadásaiiban Auguste Comte filozófiájával foglalkozott, így tanítványai körében is elősegítette annak magyarországi befogadását. Ez az irányultság nem lehet csak a véletlen műve. Tagadhatatlan, hogy már családi körben – később egyetemi tanárain keresztül is – egyértelmű pozitivisták hatások érték. Nagypapa Pauler Tivadar (1816–1886), báró Eötvös József halála után 1871-ben vallás- és közoktatási miniszterként váltotta valóra a nagy elődje álmát: az 1868-as liberális, mások – köztük az írás szerzője – szerint is pozitivisták közoktatási törvényt. 1878-tól igazságügyi miniszter volt Tisza Károly kormányában.

Édesapja Pauler Gyula (1841–1903) történész akadémikusként a pozitivisták tényfeltáró történetkutatás elterjesztésére alapította meg és igazgatta a Magyar Nemzeti Levéltárat. Pauler Gyula akadémiai székfoglalóját Auguste Comte filozófiai hatásáról tartotta. Sógora, Károly Árpád emlékirataiban is megjelent és általa is megerősítést nyert az a tény, hogy „korai fiatalkorától kezdve Pauler Gyula a pozitívizmus hatása alatt volt”. [1] Pauler Gyula a fentiekén kívül nyíltan is hangzott az Auguste Comte filozófiája iránti elkötelezettségének. 1876-ban levelet írt francia nyelven Párizsba, Auguste Comte filozófiai iskolájának központjába, amelyben felajánlja akadémiai székfoglalójának különkiadását az Auguste Comte filozófiai iskola központi könyvtárának. Erre a levélre véletlenül bukkantam Párizsban, Auguste Comte egykori lakóházában, az Odéon melletti Prince utca 10. szám alatt, amely jelenleg is Auguste Comte múzeuma és könyvtára, valamint a Nemzetközi Auguste Comte Társaság székhelye is. Itt találtam meg Pauler Gyula franciául írt levelét, amely eredeti nyelven és magyar fordításban is most jelenik meg először Magyarországon:

Monsieur,

Au commencement de ce mois Vous avez eu la bonté de me donner un exemplaire de Cathéchisme Positiviste” en me demandant en échange un exemplaire de mon travail sur Auguste Comte paru dans l’année 1873 du périodique “Századok” pour Monsieur Laffitte. Je me suis procuré les fascicules et je Vous envoie à Vous et non à M. Laffitte et à la bibliothèque positiviste. En y réfléchissant bien, je crois ne pouvoir pas les envoyer sans paraître arrogant dans une certaine mesure. Je puis autant moins le faire que je n’accepte pas tout à fait les idées de Comte que je saurais motivé l’envoi comme adhésion d’un disciple dans un pays lointain écrit dans une langue étrangère. Cependant je ne m’oppose pas, au contraire je regarderai comme un honneur que Vous me faites, si vous, monsieur, jugez mon travail digne d’être donné à la bibliothèque positiviste.

Dans tous les cas je Vous prie en outre de manifester mon respect profond aux hommes éminents qui sont assez clairvoyants et assez forts de lutter contre le courant métaphysique si prépondérant de notre époque et de préparer ainsi un avenir meilleur.

Recevez ect.

Budapest 13 octobre 1876

dr Jules Pauler

Adresse: I. Dísz tér 201 à Budapest

A Monsieur Léon Kun à Paris

Magyar fordításban:

Uram,

E hónap elején szíveskedett nekem adni egy példányt a Pozitivista Katekizmusból /Cathéchisme Positiviste/, azt kérve, hogy én is küldjek egy példányt abból az értekezéséből Pierre Laffitte úrnak, amelyik a Századok című folyóiratban jelent meg 1873-ban. Megszereztem ennek a külön kiadványát, melyet most elküldök Önnek, nem pedig Pierre Laffitte úrnak, és nem a pozitivista könyvtárnak. Mert nem szeretnék egy kis mértékben sem arrogánsnak tűnni. Ezt nem azért teszem, mert nem tudom elfogadni teljesen Comte minden eszméjét, és ez arra ösztönözne, hogy egy távoli idegen országból tanítványai közé jelentkezem tanulmányom elküldésével. Ezért nem vagyok ellene, sőt nagy megtiszteltetés számára, hogy értekezésem arra méltó, hogy a pozitivista könyvtárba kerüljön.

Mindenesetre kérem, tolmácsolja mély tiszteletemet azoknak a kimagasló embereknek, akik tisztán látók és elég erősek voltak ahhoz, hogy felvegyék a harcot a metafizikával szemben, amely korunkban olyan nyomasztó, ezzel készítve elő a jobb jövőt.

Fogadja szívélyes... stb

Budapest, 1876. október 13.

dr Pauler Gyula

Cím: I. Dísz tér 201. Budapest

A levélíró nem írta a neve alá, hogy akadémikus, pedig már korábban, 1871-ben megtartotta akadémiai székfoglalóját, éppen a pozitivista történet szemlélet apologetikáját adva. A levelet Léon Kunnak címezte franciául. De a levél nem Léon Kunnak, hanem Pierre Laffitte-nak szól, mert neki küldte el Léon Kun közvetítésével a Századok című történelmi folyóiratban megjelent cikke külön kiadványát. Erre találtam utalást Bruno Gentil, az Aguste Comte Nemzetközi Kutatóközpont elnökének tanulmányában is.[2]

A családi hatásokon túl egyetemi oktatói is a pozitivista filozófiával ismertették meg Pauler Ákost. Három híres tanára volt: Pauer Imre, Medveczky Frigyes és Alexander Bernát.

Első tanára, Pauer Imre (1845–1930) a Budapesti Egyetem oktatója, akadémikus, 1891-től 1914-ig a második [3] legnagyobb magyar filozófiai folyóirat, az Athenaeum főszerkesztője volt. A folyóirat történetében négy korszakot lehet megkülönböztetni. Az elsőt, az 1892–1914 közötti pozitivista korszakot, majd az 1915–1919 közöttit, az új-idealizmusét, amelyet az 1920–1944 közötti szellemtörténeti korszak követ. „Az első, pozitivista korszakra Pauer Imre – a budapesti egyetem rendes tanára, a pozitívizmus recepciójának szorgalmas, ám szerény tehetségű munkása – szerkesztői elvei nyomják rá a bélyegüket. A filozófiai publikációk viszont irányzatosan meghatározottak: csak és kizárólag a pozitívizmus irányát követik. A figyelemre méltó következetességgel teljesülő szerkesztői

koncepció nyomán így a lapban a századfordulóig a pozitívizmus monopóliuma érvényesül. A pozitívizmus recepciójában két vonulat különül el világosan: az affirmatív és a kritikai. Az affirmatív vonulat a pozitívista bölcselet ismertetését-terjesztését célozza, a recepció legfontosabb személyiségei előbb Comte és Taine, utóbb Spencer. A kritikai vonulat a pozitívizmus szellemében más irányokkal vitázik, egyfelől a keresztény filozófiával, másfelől Nietzschével.” [4]

Pauler második tanára Medveczky Frigyes (1855–1914), a Budapesti Egyetem tanára, aki német nyelven, Fridrich Bärenbach álnéven írt a pozitívizmust ismerető és gyakran kritizáló cikkeket.

Harmadik tanára Alexander Bernát (1850–1927), aki az Athenaeum szerkesztője volt 1914–1919 között.

Pauler a pedagógia és a tudományok kapcsolatát igen szervesnek gondolja. „A pedagógia tehát sem elvont alaptudomány, se nem önálló disciplina, hanem több, nagyrészt philosophiai tudományok igazságainak alkalmazása. Épp ezért az általános pedagógia, mely a nevelés és tanítás alapelveivel foglalkozik, nem választható el a philosophiától.” [5]

A következő gondolat is Auguste Comte koncepciójából származik: „Tudományunkra tehát nem alkalmazható minden ízben azonos postulatum, hogy amint pozitívvá válik, önállósuljon a philosophiától. Mert már az által, hogy pozitív, vagyis módszereit és célját a pozitív tudományból és a nem metaphysikai «fogalmakból» meríti, már a pozitív bölcsészet híveinek vallja magát, és ha a visszaesés veszélyét el akarja kerülni, kell, hogy vele az érintkezést fönntartsa.” [6]

A pedagógia Pauler szerint is két nagy területet foglal magába: a nevelést és az oktatást. „A pedagógia a neveléssel és tanítással foglalkozik. E két funkció, mint ezt különösen Herbert mutatta ki, nem választható el egymástól.” [7]

Tagadhatatlan az evolucionista tanokra való kitérés. A Huszadik Század c. folyóirat Herbert Spencer gratuláló levelével indult, és szociológiai-társadalomkutatási módszerek elterjesztését tűzte ki célul Magyarországon. Így egyre többen ismerhették Spencer fejlődési koncepcióját Magyarországon is. Ezért nem lehet véletlen az evolucionista kitérés: „Az újabb evolutionismus, amint azt Herbert Spencer, de különösen Sergi dolgozta ki, mindenütt a létért való küzdelemben mutatja ki minden tudatélet alapját és célját, s így nagyban hozzájárul az álláspont fokozatos hódításához. Hazánkban Böhm Károly tette e tételt ismertté.” [8]

A szerző beépíti koncepciójába az evolucionista nézeteket. Auguste Comte-ra hivatkozik, nem véletlenül. „De maga a pozitív gondolkodás –mint ezt Comte is már tisztán látta – azonos az intellektualizmus lassú megdöntésével, éppen mert a gondolatot és a tudományt az egyén és a faj (illetve a társadalom) létért való küzdelme egyik funkciójának ismeri fel, tehát másodrendű, magától az élettől függő terméknek, mely ez előbbinek van létrejövésében, fejlődésében és határaiban alávetve.” [9]

A harmónia megteremtésének vágya a pozitív pedagógiában valósul meg a szerző szerint. „*A midőn a pozitív világnézet ébredése és harca a technológiai gondolkodás ellen tulajdonképpen kezdődik, az emberek mindig érezték és vágyódtak a görög harmónia után. E harmóniát csak a pozitív világnézet és nevelés által érhetjük el, mert hiszen az utóbbi ép a tudatfunkciók egymás közötti és lelki folyamatoknak a biológiai tényezőkhöz való helyes viszonyának a fölismerésében áll.*” [10] Az érzelem és értelem kölcsönhatását alapvetően fontosnak véli a szerző: „*Az érzelem hatása az értelmi világra és viszont alig szorul bizonyításra.*” [11]

Az értelmi világ összetevőit jogosan hangsúlyozza: „*A tudatfunkciók összeszövődésének e néhány vonással odavetett vázlatából kell már most azon pedagógiai eszményt megszerkeszteniünk, melyet a pozitív nevelés kell, hogy kövessen.*” [12] Pedagógiája alapelve a cselekvésre való felkészítés: „*Az igazi élet a cselekvésben van, vagyis öntudatos társadalmi formáját tekintve, a munkában. Ennek kell alárendelni a többi életfunkciót, vagyis mint Comte mondta: Agir par affection et penser pour agir – cselekedni szeretetből, és gondolkodni, hogy cselekedjünk.*” [13]

Nevelési eszménye gyakorlatorientált: „*Úgy kell nevelniünk, hogy az emberek erősek, jók és okosak legyenek. Nevelni úgy, hogy erejük legyen a cselekvésre és szervezetük ellenálló a létért való küzdelemben, fejleszteni kell azon érzelmeiket, amelyek nemcsak az önmagukért, de a másokért való munkálkodás készségét és gyönyörűségét megteremtik.*” [14] A másokért élni pozitivistá jelszó érződik, vagyis az Auguste Comte által kitalált és szakszóként bevezetett altruizmusra céloz. „*A pozitív tudomány tehát, mint ezt a mi nagy Madáchunk már tisztán látta, nem a boldogságra, de az életre nevel: nem egy érzelemben való elmerülésre, de cselekvésre és küzdelemre.*” [15]

Pauler igyekszik megindokolni az erkölcsi nevelés alapjait is: „*és talán szabad remélnünk, hogy ha nem is oly értelemben, mint Comte hitte, de a pozitív gondolkodás mégis át fogja alakítani a világot új nevelési eszmény, új egészségesebb emberképzés fölállítása által, amely majd kifejleszti az új nemzedékekben az igazi hitet és erkölcsöt, mely nem kívülről kapott transzcendens fictiókban, de magában az egészséges szervezetben gyökerezik.*” [16]

Gyakorlatorientáltsága folytán Pauler pedagógiai elvei azonnali alkalmazásának lehetőségeit sugallja. Vagyis az a célja, hogy „*a megállapított pedagógiai eszményt miképp lehet a különböző nevelési funkciók körében megvalósítani. Kezdjük a testi nevelés kérdésénél. A fizikai és pszichikai tünemények belső kölcsönhatása kétségtelen lévén, a mai pedagógus nem tekintheti a fizikai nevelést csupán a „test” fejlesztésének, hanem tisztán kell látnia, hogy általa az egész szervezeti élet föllendül.*” [17] Ezt egy konkrét vizsgálati eredménnyel bemutatásával illusztrálja. Neschaeffnek sikerült kimutatnia, hogy azok a tanulók, akiknek nagyobb a tüdőkapacitásuk és a legnagyobb a dinamotmerikus erejük, egyúttal nagyobb emlékezzettel is rendelkeznek. Ez a megállapítás ma is igaz, és az alsó tagozatos napközis foglalkozásokra is érvényes volna. Hiszen az ülő foglalkozás

helyett többet érne a gyakoribb szabad levegőn való mozgás. Pauler nagy teret szentel pedagógiai rendszerében az erkölcsi nevelésnek: „Az erkölcsi nevelés célja az erkölcsi érzület kifejlesztése a növekedésben.” [18]

Az erkölcsi nevelés másik lényeges feltétele, „*hogy ne iparkodjunk az egyéni jellemet, vagyis az individualis erkölcsi ítéletet elnyomni, hanem ellenkezőleg, azt fejlesztenünk kell. Nem tanítani kell a jót, mint ezt már Socrates fölismerte, hanem a növendéket ránevelni a felismerésre.*” [19]

Pauler az altruizmus érzésének kialakítását hangsúlyozza, vagyis a másokért élni comte-i elvet említi az erkölcsi érzelmek fejlesztése folyamán: „*Fejlesztelnünk kell a szeretetet és sympathiát minden formában (barátság, haza és emberszeretet, állatok iránti sympáthia) egyrészt, másrészt az ebből önként folyó társadalmi szolidaritás érzetét (kötelességérzés, szorgalom stb.)*”. [20] Ez az erkölcsi-érzelmi alap, a társadalmi együttműködés megalapozása Auguste Comte rendszere, a pozitívista katekizmus szerint a családban kezdődik, az első hét évben, az anya segítségével.

Pauler hangsúlyozza az empiria és az induktív módszer fontosságát: „*Az értelmi funkciók gyúpontja az apperceptio, az érzékelés is csak látszólag passzív a tapasztalás, az ismerés a tudományos apperceptív fogalmazványa.*” [21] Az induktív módszerek alkalmazását szorgalmazza az erkölcsi nevelésben, sőt a művészeti képzés elején is: „*Már Rousseau tanítja, hogy csak azt tudjuk igazán, amire önerőnkől jöttünk rá.*” [22]

Felhívja a figyelmet a nők nevelésének jelentőségére, és sugalmazza a férfiakal egyenlő értékelés megvalósítását: „*De ha a női nevelést és foglalkozásokat egyenlővé tesszük a férfiakéval.*” [23]

Talán nem lehet véletlen Auguste Comte hatása Pauler Ákos pedagógiai rendszerére, mert a Nyugat-Európában már győztes és hatalomra jutott polgárság XIX. századi pozitívista ideológiáját Magyarországon – a megkésett történelmi fejlődés következtében – a XX. század elején is elfogadottnak és követendőnek tartják, mivel a rend és a haladás ígéretét sugallta a társadalmi nehézségek megoldására. A társadalom átalakítását a társadalmi haladás érdekében alkalmazott ösztársadalmi neveléssel gondolta megvalósíthatónak.

Jegyzetek

- [1] Somos Róbert : *Pauler Ákos élete és filozófiája című könyvében.* Paulusz Hungarosz-Kairosz Kiadó, Budapest, 1999. 6.
- [2] Bruno Gentil..www.augustecomte.org/contenu/fjoints/42-fjont.xls, 12.
- [3] Az első filozófiai folyóirat a nyolcvanas évek elején 1882-ben jelent meg a Magyar Philosophiai Szemle Böhm Károly és Barát Ferenc szerkesztésében 1891-ig. Ugyanezen folyóirat 1884-es évfolyamában „A pozitív filozófia rendszere” című tanulmányában Böhm megállapítja, hogy két alapvető irányzat van a filozófiában. Az egyik a Kante-i filozófia, amely azt a felismerést képviseli, hogy az emberi megismerés szubjektív jellegű. A másik a pozitívista filozófia, amely

a tények megismerését sugallja, ha a tények szülőökaihoz nem is tud eljutni. Böhm véleménye szerint „a pozitivizmust a kriticizmus segítségével kell elmélyíteni, és így a filozófia fundamentális diszciplinájára, az ismeretelméletre alapozni”.

- [4] Percz László: *A pozitivizmustól a szellemtörténetig*. Oziris-Gondolat Kiadó.1998.Budapest. 26.
- [5] Pauler Ákos Magyar Pedagógia XI. 1. A Pozitivista pedagógia alapelveiről 1902. 2.
- [6] uo.
- [7] uo.
- [8] uo. 4.
- [9] uo. 4-5.
- [10] uo. 6.
- [11] uo.
- [12] uo. 10.
- [13] uo.
- [14] uo.
- [15] uo. 11.
- [16] uo.
- [17] uo. 11-2.
- [18] uo. 15.
- [19] uo. 16.
- [20] uo. 17.
- [21] uo. 100.
- [22] uo. 101.
- [23] uo.

H. SZABÓ, SÁRA

THE INFLUENCE OF AUGUSTE COMTE'S PHILOSOPHY IN THE PEDAGOGY OF ÁKOS PAULER

The philosophy of Auguste Comte was involved and became well known in East Europe particularly in Hungary. There were a lot of followers of his philosophy still the World War I. One of his followers was Ákos Pauler (1876-1933) in the field of pedagogy although he criticised his philosophy. His grandfather, Tivadar Pauler (1816-1886) was minister of education after baron József Eötvös and could realise his education's law, which begun in 1868. Ákos Pauler's father, Gyula Pauler (1841-1903) was the famous historian positiviste as a follower of Comte, who became the founder of National Archives of Hungary and he was academic. Ákos Pauler could read Comte's ideas not only at home, because his teachers of the University of Budapest Frigyes Medveczky (1855-1914), Alexander Bernát (1850-1927) were followers of Auguste Comte too.